

Ks. Grzegorz Chruściel
UKSW

Pierwotne formy wykonywania apostołatu w świetle polskich publikacji teologicznych po Soborze Watykańskim II

„Apostolat to uczestnictwo w zbawczym posłannictwie Chrystusa, dokonujące się przez udział w Jego kapłańskim, prorockim i królewskim urzędzie, w zjednoczeniu z Chrystusem przez wiarę i miłość, mające na celu szerzenie Królestwa Bożego”¹. Pierwotne wykonywanie apostołatu ukazane jest bardzo wyraźnie w listach Apostoła Pawła, ale również w Ewangelii oraz w Dziejach Apostolskich, a także w dziełach Ojców Apostolskich i pisarzy Kościoła.

1. Jedność w nauczaniu i w sprawowaniu funkcji liturgicznych

Pierwotne wykonywanie apostołatu dokonywało się poprzez nauczanie, uświęcanie oraz pasterzowanie, wyrażające się w zakładaniu Kościołów oraz kierowaniu nimi. Aby wypełnić wszystkie te funkcje, apostołowie otrzymali specjalny dar Ducha (por. J 20,22; Dz 1,8; 2,4)².

Jednym z podstawowych zadań apostoła było nauczanie, które polegało na głoszeniu Ewangelii. Ponieważ Ewangelia jest jedna, stąd też Apostoł Paweł mówi: „Tak więc czy to ja, czy inni [apostołowie], tak nauczamy i tak wyście

¹ E. Weron, *Apostolstwo*, w: „Leksykon Teologii Pastoralnej”, red. R. Kamiński, Lublin 2006, s. 61.

² Por. A. Kloska, *Apostolskość Kościoła*, w: *Studia Koszalińsko-Kołobrzeszkie* 3-4 (1994/1995), s. 41; J. Stępień, *Organizacja pierwotnego Kościoła w listach św. Pawła*, w: *Studia Theologica Varsaviensia* 2 (1964), z. 1-2, s. 327-332.

uwierzyli” (1 Kor 15,11). Ta sama Ewangelia, którą otrzymało Dwunastu od Chrystusa, została objawiona również Pawłowi (por. Gal 1,12). Ewangelia jest jedna, ale jedno jest też zmartwychwstanie Chrystusa, którego świadkami są apostołowie (por. 1 Kor 15,5-8.11). Stąd wynika jedność nauczania apostołowskiego. Jedność określa apostołów w działalności apostołowskiej. Dążenie do jedności w nauczaniu w pierwotnym Kościele jest już bardzo wyraźne na tak zwanym pierwszym Soborze Jerozolimskim (zob. Dz 15)³.

Jedność, która towarzyszy nauczaniu apostołów jest również obecna w zakładaniu Kościołów oraz w kierowaniu nimi. Apostoł Paweł, głosząc Ewangelię poganom, czyni to za aprobatą i w porozumieniu z innymi apostołami. O tym czytamy chociażby w Liście do Galatów: „Ten bowiem, który współdziałał z Piotrem w apostołowaniu obrzezanych, współdziała i ze mną wśród pogan – i uznawszy daną mi łaskę Jakub, Kefas i Jan, uważani za filary, podali mnie i Barnabie prawicę na znak wspólnoty, byśmy szli do pogan, oni zaś do obrzezanych” (Ga 2,9-10). Jedność apostołów w kierowaniu pierwotnymi wspólnotami wyraża się głównie w przestrzeganiu jednej i tej samej tradycji dla wszystkich Kościołów. Chodzi tutaj przede wszystkim o wspólne obrzędy i obyczaje, do których zachowywania sam Paweł często nawoływał. „Osądźcie zresztą sami! Czy wypada, aby kobieta z odkrytą głową modliła się do Boga? Czyż sama natura nie poucza nas, że hańbą jest dla mężczyzny nosić długie włosy, podczas gdy dla kobiety jest właśnie chwałą? Włosy bowiem zostały jej dane za okrycie. Może ktoś uważa za właściwe spierać się nadal, my jednak nie jesteśmy takiego zdania, ani my, ani Kościoły Boże” (1 Kor 11,13-16)⁴.

Jedność wśród apostołów w początkowym okresie wykonywania przez nich misji zleconej im przez Chrystusa widoczna jest również w sprawowaniu przez nich funkcji liturgicznych lub kultycznych. Jedność ta polegała na takim samym wykonywaniu przez nich tych zadań, które do nich przynależały w dziedzinie sprawowania kultu. Trudno sobie zresztą wyobrazić, żeby któryś z apostołów w rzeczy tak ważnej, jak chociażby sprawowanie Eucharystii, kierował się jedynie swoją wizją⁵.

Do funkcji liturgicznych wykonywanych przez apostołów, jak twierdzi Kłoska, zalicza się: udzielanie chrztu (por. Mt 28,20; Dz 8,36), nakładanie rąk w celu udzielenia Ducha Świętego (por. Dz 8,17), odprawianie Eucharystii

³ Por. J. Stepień, *Organizacja pierwotnego Kościoła...*, art. cyt., s. 327-328; S. Nagy, *Hierarchia kościelna w okresie misyjnej działalności św. Pawła*, w: *Roczniki Teologiczno-Kanoniczne* 11 (1964), z. 2, s. 62-63.

⁴ Por. tamże.

⁵ Por. tamże.

(por. Łk 22,19; Dz 2,42), odpuszczanie grzechów (por. J 20,22-23; Mt 16,19; 18,18) oraz przekazywanie apostołatu przez gest nałożenia rąk (por. 1 Tm 4,14; 2 Tm 1,6)⁶.

2. Zakładanie gmin i kierowanie nimi

W pierwszym okresie istnienia Kościoła apostołowie sami wypełniali zadania dotyczące misji, którą przekazał im Chrystus. Tych zadań jednak było tak dużo, że konieczną wręcz rzeczą było dopuszczanie do posług apostołskich innych ludzi, odpowiednio do tego przygotowanych. Tylko bowiem w ten sposób misja, którą przekazał Bóg Ojciec swojemu Synowi – Jezusowi Chrystusowi, a Chrystus swoim apostołom, będzie mogła trwać „przez wszystkie dni, aż do skończenia świata” (Mt 28,20)⁷.

Kościół pierwotny rozwijał się poprzez małe wspólnoty, które często nazywano gminami. Gminy zaś to nic innego, jak pierwotna forma organizowania się pierwszych chrześcijan. Inną nazwą, często spotykaną, na oznaczenie gminy jest Kościół domowy⁸. Początkowo pierwsi chrześcijanie spotykali się w domu kogoś z zamożniejszych wiernych. Przełożonym pierwszej wspólnoty był prawdopodobnie właściciel takiego domu, w którym odbywały się zgromadzenia modlitewne. Do zadań przewodniczącego, który był również gospodarzem domu, należało przede wszystkim organizowanie katechumenatu, troska o ubogich i wreszcie przewodniczenie Eucharystii oraz udzielanie chrztu⁹.

Pierwotne wspólnoty były na początku dość luźnymi grupami. Wiernych, składających się na daną gminę, łączył jedynie przyjęty chrzest, wspólne przekonania a często nic poza tym. Pierwsze gminy nie miały wyraźnie zarysowanej organizacji. Władza przełożonego stojącego na czele takiej gminy ograniczała się jedynie do bardzo nikłego zwierzchnictwa, które często było jedynie życiową koniecznością. Taki bowiem przełożony z racji udostępniania swojego domu na czas zebrań całej wspólnoty mógł w jakiś sposób wpływać na samo odbycie się danego zebrania czy też jego porządek¹⁰.

Nagy, charakteryzując pierwotną hierarchię kościelną, wymienia dwa okresy w rozwoju pierwszych gmin chrześcijańskich. Okresem przejścia pomiędzy tymi dwoma fazami był rok 50, kiedy to chrześcijaństwo weszło w fazę jeszcze

⁶ Por. A. Kloska, *Apostolskość Kościoła*, art. cyt., s. 41.

⁷ Por. S. Schudy, *Teologia kapłaństwa w świetle Soboru Watykańskiego II*, w: *Roczniki Teologiczno-Kanoniczne* 19 (1972), z. 6, s. 41.

⁸ Por. tamże.

⁹ Por. H. Pietras, *Od presbiteratu do kapłaństwa: ewolucja pojęć i urzędu*, w: *Studia Bobolanum* 3 (2002), s. 6.

¹⁰ Por. tamże; S. Nagy, *Hierarchia kościelna...*, art. cyt., s. 59-60.

gwałtowniejszej, aniżeli to było na początku, ekspansji, tak ilościowej jak jakościowej. Pierwszy okres to lata od 37 do 50 r. W tym czasie na czołowe miejsce w świadectwach Nowego Testamentu wysuwają się przede wszystkim dzieje gminy Jerozolimskiej. Drugi okres zaś rozpoczął się od 50 r. W tym czasie powstało wiele gmin chrześcijańsko-żydowskich w Palestynie, jak też w krajach ościennych. Ten okres to czas szybkiego rozwoju organizacyjnego, doktrynalnego i obyczajowo-kulturalnego. W tym czasie prawdopodobnie pojawiła się również duża liczba problemów organizacyjno-społecznych. Dla powstającej coraz to większej ilości gmin trzeba było znaleźć odpowiednich przełożonych, którzy stanęliby na czele tych nowopowstałych wspólnot. Obok problemów personalnych pojawiły się pewnie też te związane z kompetencjami i terminologią pojawiających się urzędów, a może także dotyczące adaptacji pewnych elementów religijnych czerpanych ze środowiska żydowskiego czy grecko-rzymskiego¹¹.

Lata siedemdziesiąte pierwszego wieku to czas jeszcze bardziej dynamicznego rozwoju chrześcijaństwa, niż to miało miejsce przez ostatnich dwadzieścia lat. Lata sześćdziesiąte i siedemdziesiąte to jeszcze bowiem okres powolnego krzewienia się wiary na terenach Palestyny, a potem Azji Mniejszej. Zaś po roku siedemdziesiątym chrześcijaństwo zaczęło rozciągać się na tereny Grecji i Rzymu, a być może nawet Hiszpanii czy Północnej Afryki¹². Ostatnie lata działalności Pawła to czas zwartej organizacji w Kościele. Chrześcijaństwo nie jest już wtedy, jak twierdzi Nagy, „ślepym ruchem religijnym, idącym samopas i przypadkowo naprzód, nie jest domeną anonimowych, całkowicie niekontrolowanych i działających na zasadzie pełnej spontaniczności sił społeczno-religijnych”, ale jest już wyraźnie zorganizowane, posiada sprecyzowaną rolę i oblicze hierarchii lokalnej¹³.

W trakcie odczytywania dostępnych dokumentów, pochodzących z pierwszych wieków, mówiących o pierwotnych formach wykonywania apostołatu, upowszechniły się pewne błędne poglądy. Afanasiew w jednym ze swoich artykułów przytacza dwie takie opinie na temat organizacji pierwotnego Kościoła, które, jego zdaniem, są błędne a które utrwaliły się w teologii. Nie cytuje on żadnych autorów, nie podaje publikacji, w których te opinie się znajdują, ale obie uznaje za nieprawdziwe¹⁴. Pierwsza z nich utrzymuje, iż pierwotne chrześcijaństwo

¹¹ Por. S. Nagy, *Hierarchia kościelna...*, art. cyt., s. 55-56.

¹² Por. Tenże, *Hierarchia kościelna w ostatnim okresie życia św. Pawła*, w: *Roczniki Teologiczno-Kanoniczne* 13 (1966), z. 2, s. 26-27.

¹³ Por. tamże.

¹⁴ Por. N. Afanasiew, *Kościół Ducha Świętego*, w: *Wiadomości Polskiego Autokefalicznego Kościoła Prawosławnego* 3 (1974), s. 16.

znajdowało się w stanie „pełnego łaski anarchizmu”¹⁵. Pierwotni chrześcijanie kierowali się obfitością charyzmatów, toteż żadna organizacja nie była im potrzebna. Organizacja powstaje dopiero pod koniec II wieku, gdy pojawiają się biskupi, których wcześniej nie było. Nie podaje się na to żadnych dowodów. Jedyną racją takiego stanu rzeczy jest wielość charyzmatów. Dlaczego to wielość charyzmatów miałyby być przyczyną anarchii, a ich zanik przyczyną powstania organizacji?¹⁶ Druga opinia bazuje na tym, że św. Paweł wierzył w bliski koniec świata i dlatego nie dbał o organizację zakładanych Kościołów. Ograniczył się jedynie do podania chrześcijanom niezbędnych reguł życia¹⁷. Afanasiew odrzuca taką możliwość, gdyż wynikałoby z tego, że organizacja Kościoła zależy tylko od woli Pawła. Tymczasem „podstawy życia Kościoła, tak w chrześcijaństwie pierwotnym jak i obecnie, nie stanowią zjawiska przypadkowego, lecz wypływają z samej istoty Kościoła”¹⁸. Podstawę organizacji Kościoła znajduje Afanasiew właśnie u wielkiego charyzmatyka – św. Pawła: „Lecz wszystko niech się odbywa godnie i w należyтым porządku» (1 Kor 14,40). Ład ustanowiony w Kościele jest dla Pawła poleceniem Bożym, bo Bóg nie jest Bogiem nieporządku, anarchii, lecz Bogiem pokoju. W tych słowach Pawła życie kościelne znalazło podstawę w objawieniu; ład i porządek kościelny ma więc źródło w objawieniu. Jest to zasada dla całego Kościoła, która ma swój wyraz w każdym Kościele lokalnym. Niejasności dotyczące organizacji pierwotnego Kościoła są zrozumiałe, bo Kościół szuka pełnego, empirycznego wyrazu tej zasady. Sama nazwa Kościoła zawiera w sobie ideę zorganizowanego ludu, a nie chaotycznego tłumu, i tu musiał więc być czynnik organizacyjny”¹⁹.

3. Początki prezbiteratu

W najstarszych tekstach nowotestamentalnych spotykamy przewodników, którzy stoją na czele gmin chrześcijańskich i mają za zadanie nimi kierować. Już od samych początków chrześcijaństwa powstają nowe modele organizowania się Kościoła. Klostermann w swoim artykule „Demokracja i hierarchia w Kościele” zauważa, że początkowe wspólnoty chrześcijańskie posiadają charakter prezbiterialno-kolegialny, zaś gminy składające się z osób wywodzących się z pogan cechują się raczej współdziałaniem wszystkich jej członków w funkcjach kierowniczych. Oba te typy według Klostermanna posiadają również inne różnice,

¹⁵ Tamże.

¹⁶ Por. tamże.

¹⁷ Por. tamże.

¹⁸ Tamże.

¹⁹ Tamże, s. 18-19.

które stopniowo się zacierają, zaś ewolucja urzędu kierowniczego z czasem doprowadza do pojawienia się trzystopniowej struktury, na którą składają się biskupi, prezbiterzy i diakoni²⁰.

Struktura hierarchiczna Kościoła kształtowała się stopniowo. Gdy liczba chrześcijan coraz bardziej się powiększała, apostołowie już w pierwszych latach swojej działalności uznali za konieczne, aby dobrać sobie współpracowników, którzy zajęliby się sprawami materialnymi nowopowstałych wspólnot, zwanych gminami. W ten sposób oni sami mogliby poświęcić się „wyłącznie modlitwie i posłudze Słowa” (Dz 6,4). Ci wybrani współpracownicy apostołów, zwani diakonami, którzy początkowo zostali wybrani w liczbie siedmiu, musieli odznaczać się „dobrą sławą” i być „pełni Ducha Świętego” (Dz 6,3)²¹. Gdy zaś liczba pierwotnych gmin zaczęła wzrastać i niemożliwe było, aby tylko kolegium apostołów pełniło nad nimi funkcje kierownicze, zaczęto powierzać pewne funkcje rządzenia innym osobom, odpowiednio do tego przygotowanym. Ci pomocnicy apostołów, którzy zostali ustanowieni do wykonywania funkcji kierowniczych w pierwotnym Kościele, nazywali się przewodniczącymi (proistámenoi), przewodnikami (hegoúmenoi), starszymi (presbýteroi) lub biskupami (epískopoi). Szczególne miejsce wśród nich zajmują viri apostołicy: Tymoteusz i Tytus. Obok tych wszystkich pomocników apostołów pewne funkcje pomocnicze sprawowali również wspomniani już diakoni, a także diakonise i wdowy²².

Ludzie, którzy kierowali pierwotnymi gminami, czy to jeszcze za życia apostołów, czy już po ich śmierci, charakteryzują się udziałem w autorytecie apostołów ustanowionych przez Chrystusa. Uczestniczą oni w apostołowskiej władzy posługiwania (ministerium) poprzez nauczanie i kierowanie. Władza posługiwania na przestrzeni wieków ulegała ewolucji. Ten rozwój „postępował konsekwentnie i z wewnętrzną koniecznością”²³. Sprzyjała temu przede wszystkim obrona przed błędami i rozbiciem jedności pierwotnych wspólnot. Z czasem jednak, po śmierci ostatniego z apostołów, wspólnoty zostały pozbawione autorytetu związanego z ich obecnością. Stąd też konieczną rzeczą było kontynuowanie funkcji apostołów w tych wspólnotach²⁴.

²⁰ Por. F. Klostermann, *Demokracja i hierarchia w Kościele*, w: *Collectanea Theologica* 43 (1973), z. 2, s. 7-8.

²¹ Por. J. Stępień, *Organizacja pierwotnego Kościoła...*, art. cyt., s. 344; J. Colson, *Diakon i biskup w pierwszych trzech stuleciach Kościoła*, w: *Vox Patrum* 17 (1989), s. 587-588; J. Stępień, *Apostolstwo w ujęciu biblijnym*, w: *Ruch Biblijny i Liturgiczny* 26 (1973), s. 280-181.

²² Por. J. Stępień, *Organizacja pierwotnego Kościoła...*, art. cyt., s. 344; S. Olejnik, *Apostolskość Kościoła a sukcesja apostołowska*, w: *Collectanea Theologica* 46 (1976), z. 1, s. 14.

²³ S. Olejnik, *Apostolskość Kościoła...*, art. cyt., s. 14.

²⁴ Por. tamże.

a) Nazewnictwo prezbiterów, przełożonych gmin

Ostatnim słowem Nowego Testamentu na temat organizacji Kościoła są listy pastoralne. Z nich dowiadujemy się chociażby o wspomnianych wcześniej przewodniczących (proistámenoi) czy przewodnikach (hegoúmenoi) gmin²⁵.

Apostoł Paweł poleca wiernym, aby byli posłuszni tym, którzy im przewodzą i ich napominają oraz by darzyli ich miłością (por. 1 Tes 12-13). Sama etymologia słowa proistámenoi, które pochodzi od proistemi (stają na czele), wskazuje na to, że chodzi o tych, którzy stoją na czele gminy w Tesalonikach. Paweł, w Liście do Tesaloniczan, ich to właśnie nakazuje darzyć miłością i poleca okazywać im posłuszeństwo. Zaś w Liście do Hebrajczyków przełożeni pierwotnych wspólnot chrześcijańskich zostają nazwani hegoúmenoi (wódz, przewodnik) (por. Hbr 13,7.17). O tym, że ci hegoúmenoi są prawdziwymi przełożonymi gmin dowiadujemy się również z funkcji, które pełnią. Głoszą oni słowo Boże (por. Hbr 13,7), a także czuwają nad duszami wiernych (por. Hbr 13,17). Autor Listu do Hebrajczyków również tutaj wzywa wszystkich chrześcijan do posłuszeństwa i uległości przełożonym²⁶.

Wydaje się niemalże pewne, że inna nazwa przewodniczących – proestotes (por. 1 Tm 5,17) jest równoznaczna z terminami proistámenoi i hegoúmenoi. Innym wyrazem i najczęściej stosowanym na oznaczenie przełożonych gmin jest termin presbýteroi. Słowo to znane było jeszcze przed pojawieniem się chrześcijaństwa i używane było albo jako przymiotnik, albo jako rzeczownik. Jeżeli występowało w przymiotniku, to wtedy oznaczało starszego, czcigodnego. Gdy zaś wyraz ten występował jako rzeczownik, to wówczas znaczył tyle, co starzec czy starszy ludu; w znaczeniu kolektywnym oznaczał grupę osób najgodniejszych. W czasach Chrystusa wyraz prezbiter oznaczał również członka senatu w Jerozolimie (por. Łk 22,66; Dz 22,5), który to senat był najwyższą władzą żydowską i najwyższym trybunałem sądowym (por. Mt 22,26; J 11,47; Dz 4,15). Nazwa ta znana była również w Egipcie. Tam oznaczała funkcjonariuszy samorządowych, a także dostojników świątyni pogańskich. Warto zauważyć, że wszystkie miasta Azji Mniejszej i Archipelagu, które posiadały senat, wszystkich jego członków nazywały między innymi presbýteroi²⁷.

²⁵ Por. tamże.

²⁶ Por. W. Dudek, *Z rozważań nad sukcesją apostołską*, w: *Ateneum Kapłańskie* 63 (1971), z. 2, s. 162; J. Stępień, *Organizacja pierwotnego Kościoła...*, art. cyt., s. 345-346.

²⁷ Por. J. Stępień, *Organizacja pierwotnego Kościoła...*, art. cyt., s. 346-347.

b) Pierwsze wzmianki o prezbiterach

W pierwotnej organizacji Kościołów chrześcijańskich termin presbýteroi pojawia się zarówno w gminie Jerozolimskiej, jak też w gminach judeochrześcijańskich i w tych, które zostały założone przez Pawła. Nie wiadomo jednak dokładnie, kiedy w pierwotnym Kościele pojawili się oni po raz pierwszy i w jakich okolicznościach. Wiadomo, że byli oni już w Kościele Jerozolimskim tuż po rozproszeniu się apostołów w 44 roku (por. Dz 11,30). Dzieje Apostolskie ukazujące pierwszą podróż misyjną Pawła (por. Dz 14,23) pozwalają zauważyć, że prezbiterzy znajdują się w latach 45-49 również poza Jerozolimą²⁸.

Wzmiankę o prezbiterach znajdujących się w Jerozolimie spotykamy po raz pierwszy w Dziejach Apostolskich. W Antiochii uczniowie chcą pomóc braciom w Judei. „Tak też zrobili, wysyłając [jałmużnę] starszym przez Barnabę i Szawła” (Dz 11,30). Autor nie wspomina tutaj jednak, jak powstała instytucja prezbiterów, ale wyraża się o niej jako o powszechnie znanej. Można przypuszczać, że ustanowili ją apostołowie, którzy rozchodząc się poza Jerozolimę, aby w innych miejscach głosić słowo Boże, ustanowili właśnie w niej przełożonych, którzy zostali nazwani starszymi – prezbiterami²⁹.

c) Sobór Jerozolimski

Kolejną wzmiankę o prezbiterach spotykamy na tak zwanym soborze Jerozolimskim, który odbył się w latach siedemdziesiątych a który został opisany przez Łukasza w Dziejach Apostolskich w piętnastym rozdziale. Przyczyną jego zwołania były spory, które powstały w Antiochii Syryjskiej pomiędzy „niektórymi przybyszami z Judei” (por. Dz 15,1) a Pawłem i Barnabą. Ci drudzy stanowczo sprzeciwili się konieczności obrzezania wiernych nawróconych z pogaństwa. Postanowiono wówczas, że sprawa ta zostanie rozstrzygnięta w Jerozolimie wobec apostołów i prezbiterów. Tak też się stało. Konflikt został rozstrzygnięty po stronie Pawła i Barnaby³⁰. W związku z tym ważnym wydarzeniem, jakim był sobór w Jerozolimie, otrzymujemy pewne informacje na temat pierwotnej organizacji Kościoła Jerozolimskiego. Dzieje Apostolskie, podając listę uczestników tegoż soboru, zaraz na drugim miejscu wymieniają, obok apostołów, samych prezbiterów. Dziwnym wydaje się być fakt, że nie ma żadnej wzmianki o diakonach, tym bardziej, że Kościół Jerozolimski występuje na tym soborze jako całość. Nagy tłumaczy to tym, że grupa diakonów, która musiała być obecna na soborze

²⁸ Por. tamże.

²⁹ Por. tamże.

³⁰ Por. tamże, s. 347-348.

Jerozolimskim, została tutaj przez Łukasza objęta przez jedną z tych dwóch grup, które on wymienił, a mogła to być jedynie grupa prezbiterów³¹.

Z całego piętnastego rozdziału Dziejów Apostolskich dowiadujemy się, że Piotr, jeden z Dwunastu, miał decydujący głos na soborze Jerozolimskim. Duże znaczenie miało również zdanie Jakuba, „brata Pańskiego”, który mimo iż nie należał do grona apostołów, to jednak stał na czele Kościoła Jerozolimskiego. Po zakończeniu soboru Paweł z Barnabą i z dwoma innymi ludźmi „przodującymi” wśród braci: Judą, zwanym Barsabas, i Sylasem (por. Dz 15,22), zostali wybrani przez apostołów i prezbiterów w Jerozolimie na delegatów, którzy mieli przekazać Kościołowi w Antiochii pismo zawierające postanowienie, które powzięli wszyscy apostołowie i prezbiterzy, w tym również Paweł z Barnabą, przebywający wówczas w Jerozolimie³².

Na tle soboru Jerozolimskiego można zauważyć pewne prawidłowości dotyczące pierwotnych form wykonywania apostołatu. Na czele Kościoła Jerozolimskiego stoi Jakub, brat Pański. W zarządzaniu wspólnotą tego Kościoła pomagają mu prezbiterzy, którzy w Dziejach Apostolskich są wyraźnie odróżnieni od pozostałych członków gminy. O tym, że prezbiterzy pełnili w Kościele Jerozolimskim władzę u boku i pod przewodnictwem Jakuba dowiadujemy się z Dz 21,17-19. Fragment ten przedstawia spotkanie Pawła i jego towarzyszy z Jakubem i starszymi (prezbiterami) Jerozolimy. To spotkanie ma miejsce już po trzeciej podróży misyjnej Pawła. Prezbiterzy przedstawiają Pawłowi zarzut, jaki stawiają mu Żydzi. Udzielają mu również rady, co powinien zrobić, aby okazało się, że zarzuty są niesłuszne. Widać więc tutaj wyraźnie, że władzę w Jerozolimie w latach siedemdziesiątych pełnili prezbiterzy, na których czele stał Jakub, brat Pański³³.

d) Obecność prezbiterów poza Jerozolimą

Z Listu św. Jakuba można wnioskować, że prezbiterzy znajdowali się nie tylko w Jerozolimie czy w gminach zakładanych przez Pawła, ale także we

³¹ Por. S. Nagy, *Hierarchia kościelna...*, art. cyt., s. 57-58. Trudno przyjąć, jak twierdzi Nagy, że diakoni zostali tutaj odsunięci od uczestnictwa na soborze, jeżeli pewne prawo uczestniczenia na nim mieli również zwyczajni wierni. Nie można również przyjąć tej tezy, że diakoni zostali celowo pominięci przez Łukasza, gdyż byłoby to historyczne zniekształcenie prawdy o pierwszym soborze. Gdyby jednak rzeczywiście tak było, to dlaczego Łukasz poświęcił im tak dużo miejsca w Dziejach Apostolskich, gdzie bardzo szczegółowo ukazał ich ustanowienie i rolę, jaką powinni pełnić w gminie Jerozolimskiej? Trzeba więc przyjąć tutaj ten fakt, że diakoni zostali ujęci przez Łukasza, gdy wymieniał on uczestników soboru, w grupie samych prezbiterów.

³² Por. W. Prokulski, *O zasadę kolegialności episkopatu w Kościele*, w: *Ruch Biblijny i Liturgiczny* 17 (1964), z. 2, s. 92; J. Stępień, *Organizacja pierwotnego Kościoła...*, art. cyt., s. 348; J. Warzecha, *Wysłannicy Kościoła w tekstach Nowego Testamentu*, w: *Studia Theologica Varsaviensia* 30 (1992), z. 1, s. 18-20.

³³ Por. J. Stępień, *Organizacja pierwotnego Kościoła...*, art. cyt., s. 349.

wszystkich gminach chrześcijańskich. Wynika to ze zdań skierowanych przez Jakuba do „dwunastu pokoleń żyjących w rozproszeniu” (Jk 1,1): „Choruje ktoś wśród was? Niech sprowadzi kapłanów Kościoła, by się modlili nad nim i namaścili go olejem w imię Pana. A modlitwa pełna wiary będzie dla chorego ratunkiem i Pan go podźwignie, a jeśliby popełnił grzechy, będą mu odpuszczone” (Jk 5,14-15)³⁴. Gdyby ich nie było w każdej gminie, jak mieliby być sprowadzani do chorych? Chorzy przypuszczalnie znajdowali się w każdej gminie, stąd również w każdej gminie musiał być ustanowiony prezbiter, który w razie konieczności mógłby pomodlić się nad chorym i namaścić go olejem w imię Pana. Ten tekst ukazuje również jedną z funkcji, jaką pełnili prezbiterzy posiadający prawdziwą władzę duchową w każdej gminie chrześcijańskiej: modlitwa nad chorymi, namaszczenie ich olejem i odpuszczanie im grzechów³⁵.

Prezbiterów spotykamy również w gminach założonych przez Apostoła Pawła. W *Dziejach Apostolskich* czytamy: „Kiedy w każdym Kościele wśród modlitw i postów ustanowili im starszych, polecili ich Panu, w którego uwierzyli” (Dz 14,23). Wszyscy prezbiterzy, których ustanowił Paweł z Barnabą w pierwotnych gminach chrześcijańskich, mieli za zadanie, w czasie ich nieobecności, jak też po ich śmierci, być zwierzchnikami tych gmin i zarządzać powierzoną im społecznością. Do ich zadań należało również przewodniczenie w nabożeństwach, a zwłaszcza sprawowanie Eucharystii³⁶.

e) Ustanawianie prezbiterów

Samo ustanowienie prezbiterów dokonywało się przez gest włożenia rąk (por. Dz 14,23). Czasownik *cheirotónein* oznacza dokładnie tyle, co wyciągnięcie rąk, wybór przez podniesienie rąk. Wyboru tego dokonywał nie kto inny, jak sam Paweł i Barnaba. Nie ma tutaj mowy o jakimś demokratycznym wyborze nowych kapłanów, jak miało to miejsce w gminach żydowskich przy powoływaniu rady synagoidalnej³⁷.

Poprzez taki gest włożenia rąk Mojżesz przekazał władzę Jozuemu (por. Lb 27,18.23; Pwt 34,9). Analogicznie, przez włożenie rąk Paweł z Barnabą ustanawia prezbiterów, którzy będą stać na czele założonej przez niego gminy. Również Tymoteusz z polecenia Pawła ma w ten sam sposób ustanawiać prezbiterów w Efezie (por. 1 Tm 5,22). Tak samo ma czynić Tytus na Krecie (por. Tt 1,5)³⁸.

³⁴ Por. tamże.

³⁵ Por. tamże.

³⁶ Por. W. Prokulski, *O zasadę kolegalności episkopatu...*, art. cyt., s. 94.

³⁷ Por. tamże, s. 95; J. Stępień, *Organizacja pierwotnego Kościoła...*, art. cyt., s. 350.

³⁸ Por. tamże.

Prezbiterzy ustanowieni przez Tytusa powinni odznaczać się pewnymi przymiotami (por. Tt 1,6-9). Wymagania względem nich nie są jednak szczególne, dotyczą bowiem każdego dobrego chrześcijanina. Kandydat na prezbitera powinien być człowiekiem „bez zarzutu, mężem jednej żony, mającym dzieci wierzące, nie obwiniane o rozpustę lub niekarność” (Tt 1,6). Te i podobne wymagania³⁹, które zostały określone przez Pawła⁴⁰, miały być wówczas przez Tytusa stawiane kandydatom na prezbiterów w miastach Krety⁴¹.

f) Funkcje spełniane przez prezbiterów

Prezbiterzy w pierwotnych gminach chrześcijańskich pełnili określone funkcje. O tym, jakie to były funkcje dowiadujemy się przede wszystkim z listów, a także z fragmentów zawartych w *Dziejach Apostolskich*⁴².

Paweł, dążąc do Jerozolimy, jak podają *Dzieje Apostolskie*, po swojej trzeciej podróży misyjnej, co było około 57 roku, przemówił w Milecie do prezbiterów Kościoła efeskiego. Tam właśnie w swoim przemówieniu określił władzę, jaką powinni pełnić prezbiterzy w gminach chrześcijańskich (por. Dz 20,17-36). Obowiązkiem ich bowiem jest nie tylko kierowanie wiernymi i ich nauczanie, ale także strzeżenie czystości Ewangelii⁴³. Swoje funkcje prezbiterzy, mimo iż zostali wybrani przez Pawła, pełnią z woli i na skutek działającego w nich Ducha Świętego, który to ustanowił ich owymi prezbiterami. Widać to wyraźnie, gdy Paweł zwraca się do prezbiterów efeskich: „Uważajcie na siebie samych i na całe stado, w którym Duch Święty ustanowił was biskupami, abyście kierowali Kościołem Boga, który on nabył własną krwią” (Dz 20,28)⁴⁴.

³⁹ Cechy, którymi powinni odznaczać się kandydaci na prezbiterów: „Biskup bowiem winien być, jako wódz Boży, człowiekiem nienagannym, niezrozumiałym, nieskłonny do gniewu, nieskorym do pijaństwa i awantur, niechciwym brudnego zysku, lecz gościnnym, miłującym dobro, rozsądnym, sprawiedliwym, pobożnym, powściągliwym, przestrzegającym niezawodnej wykładni nauki, aby przekazując zdrową naukę, mógł udzielać upomnień i przekonywać opornych” (Tt 1,7-9). Wymagania tutaj przedstawione, co prawda dotyczą biskupa, ale wydaje się, że odnoszą się one również do prezbitera. Terminologia hierarchiczna prawdopodobnie nie była jeszcze wówczas sprecyzowana, stąd nazw presbyteroi i episkopoi używano zamiennie.

⁴⁰ W Liście do Tytusa czytamy, że Apostoł Paweł określił wymagania, jakie powinny być przez Tytusa stawiane kandydatom do prezbiteratu: „W tym celu zostawiłem cię na Krecie, byś zaległe sprawy należycie załatwił i ustanowił w każdym mieście prezbiterów. Jak ci zarządziłem, [może nim zostać] jeśli ktoś jest nienaganny, mąż jednej żony, mający dzieci wierzące, nie obwiniane o rozpustę lub niekarność” (Tt 1,5-6).

⁴¹ Por. J. Stępień, *Organizacja pierwotnego Kościoła...*, art. cyt., s. 351-352.

⁴² Por. tamże, s. 352.

⁴³ Por. tamże.

⁴⁴ Por. tamże.

Prezbiterzy w pierwotnym Kościele pełnili funkcje przewodniczenia, głoszenia słowa i nauczania (1 Tm 5,17; Dz 20,28). Funkcje te nie ograniczały się jedynie do administrowania gminą. Świadczą o tym chociażby wskazania dotyczące wyboru kandydatów na prezbiterów, które zostały udzielone Tymoteuszowi przez Pawła (por. 1 Tm 5,22). Obejmują one również nauczanie wiernych (por. Dz 20,28; 1 P 5,5) i pewne funkcje liturgiczne (por. Jk 5,14)⁴⁵.

4. Początki episkopatu

W pierwszych gminach chrześcijańskich oprócz prezbiterów spotykamy również biskupów. Sam termin episkopos pojawił się już w czasach przedchrześcijańskich. Etymologicznie pochodzi on od greckich słów epi (nad) i skopein (dogłądać). Pierwotnie oznaczał on nadzorcę, stróża, opiekuna czy patrona. W tym sensie nawet greccy bogowie Olimpu nazwani są episkopoi. Najczęściej jednak w świecie greckim termin ten służył na oznaczenie jakichś urzędników, a także członków stowarzyszeń i bractw. Również Septuaginta kilkakrotnie posługuje się słowem episkopos. Tam oznacza ono nadzorcę (por. Lb 4,16), dowódcę armii (por. Lb 31,14), rządcę (por. Sdz 9,28), urzędnika (por. Iz 60,17), a czasem nawet kapłana (por. Ne 21,9). Termin ten występował więc w czasach przedchrześcijańskich zarówno u Żydów, jak i u Greków. Uogólniając, można powiedzieć, że zawsze oznaczał on pośrednika między najwyższą władzą a ludem. Być może to właśnie skłoniło pierwszych chrześcijan do nazwania tym terminem tych, którzy mieli sprawować funkcję rządzenia, liturgiczną i nauczania w pierwotnych gminach⁴⁶.

W pismach Pawłowych o biskupach czytamy jedynie w Liście do Filipian, chociaż wzmianki o ich istnieniu zawarte są też w innych jego listach. Jednak tylko tutaj spotykamy słowa, które Apostoł Paweł razem ze swoim współtowarzyszem Tymoteuszem kieruje do „wszystkich świętych w Chrystusie Jezusie, którzy są w Filipi, wraz z biskupami i diakonami” (Flp 1,1). To wyliczenie biskupów i diakonów świadczy o tym, że gmina chrześcijańska jest już w pewien sposób zorganizowana. Dlaczego jednak Apostoł Paweł jedynie w tym liście wymienia biskupów? Odpowiadając na to pytanie, Stępień posługuje się tezą Jana Chryzostoma, który tłumaczy to tym, że Apostoł Paweł pragnie tutaj wyrazić swoją wdzięczność przełożonym gmin w Filipi za dary przysłane mu do Rzymu za pośrednictwem Epafrodyta (por. Flp 4,10.18)⁴⁷.

⁴⁵ Por. tamże, s. 350-353.

⁴⁶ Por. tamże, s. 353-354.

⁴⁷ Por. tamże.

Pierwszy List do Tymoteusza i List do Tytusa zawierają przymioty, jakie powinny cechować biskupa. W obu listach są one niemalże identyczne (por. 1 Tm 3,2-7 z Tt 1,5-9). Wszystkie one w zasadzie nie są niczym szczególnym. Równie dobrze mogą dotyczyć każdego dobrego chrześcijanina, a nawet każdego człowieka. Wśród tych wymagań są jednak obecne również te, które były charakterystyczne tylko dla biskupów. Biskup nie mógł żenić się po raz drugi (por. 1 Tm 3,2; Tt 1,6) – była to pewna forma wyrzeczenia. Nie mógł być neofitą, ponieważ funkcje, jakie wykonywał, wymagały od niego mocnej i ugruntowanej wiary⁴⁸. Wymagania, jakie stawiano biskupom w pierwszych latach organizowania się Kościoła świadczą o tym, że nie byli oni zwykłymi administratorami dóbr doczesnych gminy, ale prawdziwymi duchowymi przełożonymi nowopowstałych Kościołów⁴⁹.

5. Identyfikacja terminów: episkopos i presbýteros w I wieku

Wzmianki o biskupach spotykamy nie tylko w listach Pawłowych, ale również w *Dziejach Apostolskich*. Wydaje się jednak, biorąc pod uwagę pisma nowotestamentalne, że w pierwotnej fazie nazwy episkopos i presbýteros były używane synonimicznie. Są jednak, jak zauważa Stępień, zwolennicy i przeciwnicy tej teorii. Tych ostatnich jest obecnie znikoma liczba. Jednak w historii stanowili dość liczną grupę⁵⁰.

Wielu dawniejszych niekatolickich krytyków uważało, że różnica pomiędzy prezbiterami i biskupami istniała już od samego początku, od momentu powstania pierwotnych form organizacji w Kościele. Według nich prezbiterat był tytułem honorowym, przyznawanym członkom gminy z racji starszeństwa czy spełnianych usług. Episkopat zaś związany był z funkcją administrowania majątkiem, z nauczaniem i kultem liturgicznym. Różnica ta miałaby istnieć tylko wtedy, gdy Kościół przechodził od stanu charyzmatycznego do instytucjonalnego. Zresztą, podobne stanowisko zajmowali również niektórzy dawniejsi bibliści katolicy. Obecnie jednak, zarówno protestanci jak i katolicy, stoją na stanowisku przyznającym prezbiterom i biskupom, jako przełożonym w pierwotnej gminie popaschalnej, te same kompetencje i obowiązki⁵¹.

Dzisiaj wysuwa się szereg racji, które przemawiają za identycznością biskupów i prezbiterów w I wieku. Po pierwsze, w tekstach nowotestamentalnych

⁴⁸ Por. tamże.

⁴⁹ Por. tamże, s. 355-357.

⁵⁰ Por. tamże, s. 359-362; H. Bogacki, *Teoria św. Hieronima o pochodzeniu biskupstwa monarchicznego*, w: *Collectanea Theologica* 35 (1964), z. 1-4, s. 5-38.

⁵¹ Por. tamże.

prezbiterzy i biskupi ukazani są jako przełożeni gmin (por. Dz 20,17,28; Flp 1,1; Tm 3,5,7; 5,17; 1 P 5,1-5), którzy zostali ustanowieni przez Ducha Świętego (por. Dz 20,28; Tm 3,5; Tt 1,7). Zarówno jedni, jak i drudzy zostali powołani przez apostołów (por. Dz 14,23) po to, aby pełnić funkcje nauczania (por. Dz 20,28-32) i sprawować służbę liturgiczną (por. 1 Tm 3,2; 5,17; Tt 1,9). Po drugie, analiza treści Pierwszego Listu do Tymoteusza wykazuje, że biskupi wymienieni w trzecim rozdziale tego Listu są identyczni z prezbiterami z piątego rozdziału. O identyczności prezbiterów z biskupami w I wieku świadczy również ten fragment, w którym Apostoł Paweł zwraca się do Tytusa: „W tym celu zostawiłem cię na Krecie, byś zaległe sprawy należycie załatwił i ustanowił w każdym mieście prezbiterów. Jak ci zarządziłem, [może nim zostać] jeśli ktoś jest nienaganny, mąż jednej żony, mający dzieci wierzące, nie obwiniane o rozpustę lub niekarność. Biskup bowiem winien być, jako włodarz Boży, człowiekiem nienagannym, niezarozumiałym, nieskłonny do gniewu, nieskorym do pijaństwa i awantur, niechciwym brudnego zysku” (por. Tt 1,5-7). Z pierwszych rozdziałów tego Listu dowiadujemy się, że zadaniem Tytusa jest przywrócenie ładu i ustanowienie prezbiterów w miastach Krety (por. Tt 1,5). Ci ustanawiani przez niego prezbiterzy mają więc cieszyć się dobrą opinią w gminie (por. Tt 1,6). Bezpośrednio po tych wskazaniach Autor Listu do Tytusa wymienia przymioty, jakimi powinien odznaczać się biskup (por. Tt 1,7-9). Przymioty dotyczące prezbiterów (por. Tt 1,6) pokrywają się z tymi, które dotyczą biskupów (por. 1 Tm 3,2-7). Po trzecie, w Pierwszym Liście do Tymoteusza, ale też w innych pismach chrześcijańskich pochodzących z I wieku (Klemens Rzymski, Kor 42,4; Didache 15,1), nigdzie nie spotykamy razem biskupów, prezbiterów i diakonów. Zawsze obok biskupów wymieniani są tylko diakoni (por. Flp 1,1 czy 1 Tm 3). Wydaje się to zrozumiałe tylko wtedy, gdy przyjmie się, że biskupi w I wieku byli identyczni z prezbiterami. Po czwarte, List Klemensa Rzymskiego do Koryntian również świadczy o tym, że pod koniec I wieku nie dokonano jeszcze rozróżnienia pomiędzy biskupami a prezbiterami. Po piąte, św. Hieronim już w IV wieku w swoim komentarzu do Listu do Tytusa stwierdził, że te dwa terminy (biskup i prezbiter) pierwotnie były synonimami. Powołał się na Dz 29,17-28; Flp 1,1; Hbr 13,17; 1 P 5,1-2. Podobnie uważają też inni pisarze Kościelni⁵².

Biorąc pod uwagę powyższe racje, widać wyraźnie, że w pierwszym wieku terminy prezbiter i biskup mają znaczenie identyczne. Oznaczają przełożonych gmin chrześcijańskich. Wyraz *episkopos* wtedy jeszcze nie oznaczał biskupa monarchicznego, który występuje po raz pierwszy dopiero w pismach św. Ignacego Antiocheńskiego⁵³.

⁵² Por. tamże.

⁵³ Por. tamże.

6. Biskupi monarchiczni

Biskupi monarchiczni stanowią ostatni etap w rozwoju pierwotnej hierarchii. Po raz pierwszy spotykamy ich w listach nowotestamentalnych. Biskupami monarchicznymi byli Tymoteusz i Tytus, ale dopiero po uzyskaniu przez nich samodzielności, która urzeczywistniła się po śmierci Pawła. Za jego życia nie byli jeszcze pełnoprawnymi biskupami monarchicznymi, gdyż w swoich działaniach byli od niego zależni. Tę ich zależność ukazują bardzo wyraźnie listy pasterskie, w których występują jako delegaci i pełnomocnicy św. Pawła. W każdym bowiem momencie swojego życia mogli być posłani przez Pawła w inne miejsce, bądź mogli otrzymać inną misję do wykonania (por. 2 Tm 4,12; Tt 3,12). Nie ma w tym jednak nic dziwnego, jak zauważa Nagy, gdyż Paweł był w Kościele tym, który prawdziwie posiadał godność apostołską, stąd też był również prawdziwym jego zwierzchnikiem. Następcy apostołscy, jakimi byli Tymoteusz i Tytus, a także kolejni po nich, byli jedynie kontynuatorami tej godności, sprawiając w ten sposób trwałość realizowania misji, jaką przekazał Chrystus swoim apostołom⁵⁴.

Listy pasterskie ukazują nieco inną organizację Kościołów, niż przekazy pochodzące z okresów wcześniejszych. Przekazy ukazują dominującą rolę apostołów w kierowaniu całym Kościołem, zaś w listach pasterskich zwierzchnictwo nad Kościołem sprawują ludzie, którzy nie są apostołami w ścisłym tego słowa znaczeniu⁵⁵. Kościoły Tymoteusza i Tytusa są, jak można by powiedzieć, formą pośrednią w przechodzeniu od zwierzchnictwa apostołów nad całym Kościołem do rzeczywistego zwierzchnictwa ich następców.

Tymoteusz i Tytus rozpoczynają okres zwierzchnictwa biskupów monarchicznych nad całym Kościołem. Tak jak do tej pory panował ustrój kolegialny, gdzie na czele pierwszych wspólnot chrześcijańskich stali prezbiterzy względnie biskupi, tak teraz, począwszy od Tymoteusza i Tytusa, rozpoczyna się ustrój monarchiczny⁵⁶. Delegaci apostołscy, Tymoteusz i Tytus, mimo iż jeszcze za życia św. Pawła posiadali prerogatywy konieczne do tego, aby być następcami apostołów, to jednak dopiero śmierć ostatniego apostoła Pawła albo zmniejszenie się jego oddziaływania na określonym terenie, spowodowane np. chorobą czy niewolą, mogłyby sprawić sytuację, w której staliby się autorytatywnymi następcami samych apostołów, a więc ściśle pojętymi biskupami⁵⁷.

⁵⁴ Por. S. Nagy, *Hierarchia kościelna...*, art. cyt., s. 32-33; Tenże, *Chrystus w Kościele. Zarys eklezjologii fundamentalnej*, Wrocław 1982, s. 160-161.

⁵⁵ Por. Tenże, *Hierarchia kościelna...*, art. cyt., s. 23-24.

⁵⁶ Por. tamże.

⁵⁷ Por. tamże, s. 33-34.

Nagy przytacza opinię znanego biblisty Benoit, według którego episkopat monarchiczny powstał na drodze ewolucji jako produkt scalania się ze sobą tendencji usiłującej wzmocnić władzę w Kościołach lokalnych z tendencją zmierzającą do zapewnienia odpowiednich prerogatyw apostołskim Kościołom lokalnym. Ostatecznie ci biskupi monarchiczni mieliby się wyłonić z grupy ludzi, którzy pierwotnie mieli spełniać jedynie funkcje kierownicze we wspólnotach kościelnych. Opinia ta jest bardzo ciekawa, ponieważ z jednej strony wyjaśnia zmianę terminologii, jaka nastąpiła później w odniesieniu do biskupa, a z drugiej strony – opiera się na analogiach czerpanych ze świata żydowskiego i grecko-egipskiego. Jest ona jednak nieprawdziwa, gdyż całkowicie pomija fakt troski apostołów o mianowanie przez nich swoich następców, a przecież z treści listów pasterskich można wyczytać, że problem organizacji Kościoła w ostatnich latach życia apostołów należał w istocie do jednego z najważniejszych problemów, o ile nie był najważniejszy. Według hipotezy Benoit, następcy apostołów mieli wyłonić się dopiero po śmierci samych apostołów, gdyż zaistniała wówczas taka konieczność. Teza ta jednak jest błędna już w swoich założeniach, ponieważ całkowicie pomija fakt dostrzegania przez apostołów problemu ustanawiania przez nich następców swojej misji⁵⁸.

7. Świadczenia Ojców Apostolskich i pisarzy Kościelnych z dwóch pierwszych wieków

Wiedzę na temat pierwotnych form wykonywania apostołatu zawierają nie tylko świadectwa nowotestamentalne, ale również dzieła Ojców Apostolskich czy pisarzy Kościelnych z pierwszych wieków. Przykładem może być chociażby list Klemensa Rzymskiego, który w latach dziewięćdziesiątych został skierowany do Kościoła w Koryncie. Okazją do jego napisania była schizma, która powstała w Koryncie po usunięciu pewnej liczby prezbiterów względnie biskupów z piastowanego przez nich urzędu. List ten jest cennym świadectwem, ponieważ ukazuje pierwotną organizację Kościoła w Koryncie, a także podaje fakt ustanowienia biskupów przez apostołów⁵⁹. Klemens wzywa wszystkich chrześcijan przynależących do gminy w Koryncie do posłuszeństwa zwierzchnikom owej wspólnoty. Zauważa on przy tym, że wybór owych zwierzchników gmin nie należy do zadań wiernych, lecz jest w kompetencji samych apostołów, którzy z woli Chrystusa zostali ustanowieni pierwszymi zwierzchnikami. Oni to właśnie określili normy, które po ich śmierci miały być stosowane przy powoływaniu

⁵⁸ Por. tamże, s. 34-36.

⁵⁹ Por. tamże, s. 30-31; W. Dudek, *Z rozważań nad sukcesją apostołską*, art. cyt., s. 163-164; W. Wójcik, *Udział kapłanów w zarządzie Kościołem*, w: *Ateneum Kapłańskie* 58 (1966), z. 4, s. 211; A. Kloska, *Apostolskość Kościoła*, art. cyt., s. 45; H. Pietras, *Od prezbiteratu do kapłaństwa...*, art. cyt., s. 7.

nowych zwierzchników (ministrów). Stąd też zwierzchnicy, którzy w tym Liście są nazywani prezbiterami lub biskupami i diakonami, nie mogą być usunięci z piastowanego przez nich stanowiska przez samych członków gminy. O tym, jak się wydaje i jak świadczy ten list Klemensa Rzymskiego, zapomnieli wierni Kościoła w Koryncie⁶⁰.

Nasi autorzy⁶¹, mówiąc o początkowym organizowaniu się struktur kościelnych, powołują się również na inne świadectwa pochodzące z pierwszych wieków. Przykładem takiego świadectwa może być chociażby napisany w Rzymie „Pasterz” Hermasa, pochodzący z II wieku. Czytamy w nim, że rządy we wspólnotach chrześcijańskich sprawują prezbiterzy, do których zaliczają się biskupi i diakoni. Natomiast „Didache”, które pochodzi również z II wieku, mówi jedynie o biskupach i diakonach sprawujących władzę w gminach. Nie jest jednak rzeczą łatwą do odczytania z tego dokumentu, czy owi episkopoi oznaczają tutaj zwykłych kapłanów czy może wyłącznie samych biskupów. Nie jest wykluczona również hipoteza, że w owych gminach władzę sprawowali biskupi z diakonami, zaś sami prezbiterzy nie mieli w niej udziału. Podobną niejasną sytuację co do pierwotnej organizacji w Kościele przedstawia list św. Polikarpa ze Smyrny skierowany do Filipian. W nim wspomniani są jedynie prezbiterzy i diakoni. Według Wójcika te niejasności wynikają jedynie z różnorodności organizacji, które miały miejsce w niektórych pierwotnych gminach. Przykładem tego mogą być chociażby gminy w Aleksandrii w Egipcie czy w Lyonie w Galii. Na tę różnorodność organizacyjną pierwotnych gmin na niektórych terenach wpłynęły prawdopodobnie warunki danego miejsca⁶².

Kolejnym świadectwem mówiącym o pierwotnej organizacji w Kościele są listy św. Ignacego, pochodzące z początku II wieku. Zostały one napisane w niedalekiej odległości czasowej od listu skierowanego przez wspomnianego już Klemensa Rzymskiego do gminy w Koryncie. Z treści listów św. Ignacego dowiadujemy się, że w Kościołach Azji Mniejszej już na początku II wieku panuje ustrój monarchiczny, tzn. na czele Kościoła stoi jeden biskup. W swoich listach Ignacy nawołuje do posłuszeństwa jednemu biskupowi. Podkreśla on jego stanowisko monarchiczne w Kościele lokalnym jako zastępcy samego Chrystusa. Z treści jego listów można wyczytać, że w Kościołach Azji Mniejszej istnieje już ustabilizowany ustrój monarchiczny, który nie przez wszystkich jest akceptowany, czego wyrazem są chociażby powstające schizmy. Stąd też Ignacy nawołuje do

⁶⁰ Por. tamże.

⁶¹ Mam tu na myśli pisarzy zamieszczających swoje artykuły, dotyczące pierwotnych form wykonywania apostołatu, w czasopismach wydawanych już w okresie posoborowym.

⁶² Por. W. Wójcik, *Udział kapłanów w zarządzie Kościołem*, art. cyt., s. 211.

posłuszeństwa biskupowi, który stoi na czele kolegium prezbiterów. To kolegium stanowi ciało doradcze, senat wspomagający samego biskupa w jego rządach nad powierzonym mu Kościołem. Związek między prezbiterami a stojącym na czele Kościoła biskupem św. Ignacy porównuje do łączności strun muzycznych z instrumentem, na którym są one rozpięte⁶³.

Można przypuszczać, że ustrój monarchiczny w Kościołach Azji Mniejszej, jak czytamy w listach św. Ignacego, już ustabilizowany na początku II wieku, pojawił się tam pod koniec I wieku. Zaś we wspomnianym wcześniej liście św. Polikarpa, skierowanym do Filipian, nie ma jeszcze mowy o posłuszeństwie jednemu biskupowi, ale ciągle jest mowa jedynie o prezbiterach i diakonach. Można więc wyprowadzić wniosek, że gdy na początku II w. Kościoły Azji Mniejszej mają już ustrój monarchiczny, to w Kościołach Pawłowych istnieje jeszcze ustrój kolegialny⁶⁴.

Obok listów św. Ignacego istnieją też inne świadectwa pochodzące również z II wieku. Pozwalają one rzucić pewne światło na znalezienie prawidłowej odpowiedzi na pytanie, jak pierwotnie przedstawiała się organizacja Kościołów i jak wyglądały pierwotne formy wykonywania apostołatu. Do takich świadectw należy fragment dzieła Hegezypa, cytowany w „Historii Kościoła”. Z tego dzieła dowiadujemy się bowiem, że kapłan Palestyński Hegezyp (II w.) sporządził w różnych Kościołach, między innymi w Rzymie i w Koryncie, katalog biskupów, którzy po sobie następowali. Widać więc już wyraźnie istniejącą w tamtych Kościołach tradycję następowania po sobie biskupów monarchicznych⁶⁵.

Nie mniej ważnym świadectwem jest dzieło „Adversus haereses” św. Ireneusza, pochodzące z II wieku. Z tego dokumentu można wyczytać, że Kościoły apostołskie posiadały świadomość ciągłości następowania po sobie biskupów, poczynawszy właśnie od apostołów. Wyrazem tego jest katalog biskupów Kościoła Rzymskiego, który tworzy sam Ireneusz. Zrobienie takiej listy dla wszystkich Kościołów zajęłoby, według Ireneusza, zbyt wiele miejsca. To nie przekreśla faktu, że inne Kościoły też posiadały świadomość swojego pochodzenia od apostołów i ciągłości następowania po sobie biskupów. Gdyby bowiem istniały jakieś zarzuty co do pochodzenia biskupów od apostołów, to wówczas sam Ireneusz uznałby za konieczne zrobienie takiego katalogu również w innych Kościołach. Taka konieczność prawdopodobnie jednak nie istniała, dlatego też Ireneusz ograniczył się jedynie do sporządzenia listy biskupów w Kościele, w którym sam był

⁶³ Por. tamże, s. 211; W. Prokulski, *O zasadę kolegialności episkopatu...*, art. cyt., s. 94; A. Kloska, *Apostolskość Kościoła*, art. cyt., s. 45; H. Pietras, *Od prezbiteratu do kapłaństwa...*, art. cyt., s. 6-7.

⁶⁴ Por. S. Olejnik, *Apostolskość Kościoła...*, art. cyt., s. 15.

⁶⁵ Por. A. Kloska, *Apostolskość Kościoła*, art. cyt., s. 44.

biskupem. O tym, że pierwotne Kościoły posiadały świadomość własnej ciągłości, świadczy również wspomniane powyżej dzieło Hegezypa. On również bez trudu mógłby ułożyć katalog biskupów w każdym z odwiedzanych Kościołów⁶⁶.

Niektóre pisma Ojców Apostolskich również poruszają pewne kwestie związane z pierwotnym apostołatem. Kloska podaje jako przykład „I Apologię” oraz „Dialog Żyda z Tryfonem” autorstwa Justyna. Powołuje się przy tym na stanowisko Reyndersa, który w swoich badaniach nad pismami Justyna dochodzi do wniosku, że rola apostołów w pierwszych latach wykonywania przez nich apostołatu nie była jeszcze wyraźna. Nie było bowiem jeszcze wtedy tradycji oraz teologii samego apostołatu⁶⁷.

Dzieła Ojców Apostolskich i pisarzy Kościelnych, pochodzących z dwóch pierwszych wieków, rzucają pewne światło na pierwotne formy wykonywania apostołatu. Co prawda nie są one liczne, bo z czasów przed Ireneuszem można napotkać jedynie kilka wzmianek dotyczących pierwotnego wykonywania apostołatu, jednak wystarczają, aby w ogólnym zarysie poznać pierwotną organizację Kościoła czy potwierdzić wzmianki dotyczące form wykonywania apostołatu w pierwszych wiekach, które są zawarte w tekstach Nowego Testamentu.

Zakończenie

Apostołat, a więc wykonywanie misji, jaką otrzymali apostołowie od Tego, który ich posłał, dokonywał się różnie w różnych okresach czasu, często przybierając wielorakie formy. Jednakże zawsze obejmował nauczanie, wykonywanie posługi liturgicznej i zarządzanie wspólnotą. O tym świadczą nie tylko teksty z Pisma Świętego, ale także świadectwa pisarzy Kościoła pochodzące z pierwszych wieków.

⁶⁶ Por. tamże, s. 42-44; W. Dudek, *Z rozważań nad sukcesją apostołską*, art. cyt., s. 166-168.

⁶⁷ Por. A. Kloska, *Apostolskość Kościoła*, art. cyt., s. 45.

Das Summieren

In den ersten Jahrhunderten des Christentums hatte die Apostelmission in verschiedenen Zeiträumen unterschiedliche Formen, aber ihre Verwirklichung fand immer durch die Lehre, die Weihe und die Leitung statt, die in der Gründung der Kirchen zum Ausdruck kamen. Um die Apostelmission ausüben zu können, musste man in den ersten Kirchengemeinschaften Priester ernennen, die segensreiche Mission von Jesus Christus amtlich realisierten. Diese ursprüngliche Erfüllung der Apostelmission ist in den Briefen des Apostels Pauls, im Evangelium, in der Apostelgeschichte, in den Werken der Väter und der Kirchenschriftsteller sehr deutlich dargestellt.